

(атракція) має розглядатися всередині соціального контексту, в якому вона виникає. Ставлення до тіла диктується тією соціально-культурною парадигмою, яка на певний історичний момент склалася в суспільстві. Дослідження в рамках соціально-культурної парадигми свідчать, що соціально-економічні умови, екологія або культура певної країни чи то регіону можуть здійснювати значний вплив на уявлення людей стосовно того, кого можна вважати привабливим і чому. Так, А. Гавриленко зазначає, що «образу тіла швидше відповідає таке поняття як «культурне тіло», яке включає і сам образ тіла, і схему тіла і соціальні компоненти зовнішності, такі як одяг, зачіска, косметика тощо [3, с. 79]. Очевидність останнього підтверджується тим, що тіло людини, яке, здавалося б, є однією і тією ж природною даністю, в різному соціокультурному просторі набуває абсолютно різних сенсів, ціннісних акцентів і орієнтацій, перетворюючись, таким чином, з біологічного феномена в соціокультурний. Суспільство і культура диктують свої норми правильної і красивої подоби людини» [3, с. 79].

Висновки. Отже, на основі презентованих вище положень вчених можна відзначити, що образ фізичного Я розглядається як складна комплексна єдність сприймань, установок, оцінок та уявлень, пов'язаних як з тілесним окресленням, соціальним оточенням, так і з функціями тіла. Більшість дослідників сходяться на тому, що тілесний образ, який представляє зовнішність, є комплексним конструктом, який включає в себе фізіологічні, психологічні і соціальні компоненти. Незалежно від підходу, практично всі дослідники (Р. Бернс, Н. І. Сарджвеладзе, А. Томпсон) виділяють трикомпонентну структуру цього утворення, яка складається з когнітивної, емоційно-оцінкової та конативної складових.

Перспективи подальших досліджень. Проведена нами теоретична наукова розвідка не претендує на вичерпне розв'язання складної та багатопланової проблеми ставлення особистості до власної зовнішності. У процесі роботи виокремився ряд напрямків, кожен із яких може стати предметом самостійного дослідження, зокрема, врахування особливостей впливу засобів масової інформації на розвиток позитивної чи негативної оцінки особистістю свого фізичного Я, стилів батьківського виховання на формування уявлень про власне тіло у підлітковому віці та інших вікових періодах, дослідження гендерних відмінностей у ставленні до власної зовнішності тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовчук Р. Ю. Ставлення особистості до власної зовнішності як предмет психологічних досліджень / Р. Ю. Вовчук // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Педагогіка і психологія. – 2011. – Т. 19, вип. 17. – С. 75-81.
2. Колесник Є. Проблема сприйняття власної зовнішності підлітками в психологічних дослідженнях / Є. Колесник // Актуальні проблеми розвитку науки в контексті глобальних трансформацій інформаційного суспільства: зб. наук. статей за матер. II Всеукр. наук. конф. молод. вчен. та студ., 13–14 травня 2014 р. / Наукове студентське товариство університету, Рада молодих учених університету. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 2. – С.184-189.
3. Нечитайло Т.А. Генезис образу фізичного Я у підлітковому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т.А. Нечитайло. — К.: 2010. — 20 с.
4. Сарджвеладзе Н. И. Личность и ее взаимодействие с окружающей средой [Электронный ресурс] / Н. И. Сарджвеладзе. – Тбілісі: «Мецниереба», 1989. – Режим доступа: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/sarjv01/index.htm>
5. Шевченко М.А. Психологічні особливості формування фізичного образу «Я» у підлітків / М. А. Шевченко // Дні науки – 2010. Збірник студентських наукових статей. – Суми: Видавництво СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2010. – С. 153-156.

Кулик І.

Науковий керівник – доц. Свідерська Г. М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

Актуальність проблеми. Розвиток національної самосвідомості молоді – одне з найскладніших завдань, яке стоїть перед сучасним українським суспільством. Актуальність його дослідження посилюється в зв'язку з тими подіями, які переживає в даний час українське суспільство (російсько-українська війна, втрата частини етнічної території, економічні та соціальні проблеми), що супроводжуються зміною системи цінностей і кризою ідентичності населення, особливо східних та частково центральних регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській інтелектуальній традиції інтерес до феномену національної самосвідомості має досить багату історію як у сфері ідеологічних розробок проблеми нації та націоналізму (С.Бандера, Д.Донцов, В.Липинський та ін.), так і в наукових дослідженнях з етнопсихології (О.Бочковский, І.Лисяк-Рудницький, В.Старосольський, В.Янівта ін.). Спробу обґрунтувати наукові засади становлення національної самосвідомості українців уперше зробили видатні українські педагоги з діаспори С.Русова та Г.Ващенко. Проте, на відміну від інших форм і типів самосвідомості, національна самосвідомість в Україні тривалий час залишалася для вітчизняних науковців забороненою проблемою для дослідження[3].

Лише після 1991 р. українські вчені звернулися до питань нації, націоналізму та національної самосвідомості. Треба відзначити доробки таких вчених, як А.Бойка, О.Вишневецького, С.Гончаренка, П.Дроб'язко, М.Євтуха, А.Капської, О.Коберника, В.Кононенка, І.Матюші, Ю.Руденка,

М.Стельмаховича, Б.Ступарика, Д.Тхоржевського, Г.Філіпчука, М.Фіцули, М.Чепіль. Результати їх досліджень можуть стати підґрунтям для системного вивчення теоретико-методологічних засад розвитку національної самосвідомості учнівської та студентської молоді з точки зору психологічної науки.

Внаслідок невизначеності і нестійкості своїх внутрішніх світоглядних структур, а також завдяки динамізму діючих зовнішніх – політичних, економічних чи релігійних факторів національна самосвідомість може піддаватися кризам, що позначається на розвитку суспільства, державотворчих процесах. Зазначене зумовлює необхідність дослідження основних чинників формування національної самосвідомості, що дає можливість виявити особливості та тенденції її розвитку[5].

Метою даної статті є психологічний аналіз поняття національної самосвідомості та виділення психологічних чинників її становлення.

Виклад основного матеріалу. Національна самосвідомість особистості є важливою складовою її самосвідомості в цілому і однією з умов її психічного здоров'я, цілісності і гармонійного існування. Усвідомлення своєї етнічної приналежності допомагає людині адаптуватися до навколишнього світу, орієнтує в ньому, задає життєві цінності, сприяє пізнанню себе і етнічного світу, дає відчуття психологічної безпеки і стабільності[4].

Національна самосвідомість - це сукупність поглядів, знань, оцінок, ідеалів, що відображають специфічний зміст, рівень і особливості уявлень представників національної спільноти про минуле, сучасне і майбутнє свого розвитку, про місце та призначення серед інших спільнот і характер взаємовідносин з ними. Вона відображає ступінь засвоєння елементів загальнонаціональної свідомості окремими представниками нації. Аналіз наукових джерел свідчить, що більшість дослідників визначають національну самосвідомість через категорію "усвідомлення", виділяючи при цьому якусь одну чи кілька її характеристик. У межах такого підходу, наприклад, М.Джунусов стверджує, що національна самосвідомість виражається в усвідомленні нацією себе як суспільного цілого, відмінного від інших національностей. Український психолог М.Й. Боришевський визначає її як "усвідомлення особистістю себе часткою певної національної (етнічної) спільноти та оцінку себе як носія національних (етнічних) цінностей, що склалися в процесі тривалого історичного розвитку національної спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності" [2, с. 146].

Етнонаціональна самосвідомість великою мірою є результатом взаємодії сукупності багатьох чинників, що визначають її структуру та змістовну наповненість і відповідно функціональну спроможність та практичну ефективність. Процес її становлення є досить тривалим, складним і суперечливим. Це обумовлено тим, що національна самосвідомість забезпечує духовний, ідеологічний фундамент функціонування національних спільнот, сприяючи виробленню перспективних орієнтирів розвитку нації і держави.

Слід зазначити, що у науковій літературі існують різні підходи до визначення чинників розвитку національної самосвідомості.

Цікавою є думка українського дослідника В.Пустотіна, який виділяє наступні умови, за яких можливе виникнення самосвідомості нації як специфічної реальності, а саме: коли те, що оточує націю, стало частиною самої нації та необхідно усвідомленим розпізнанням; наявність унікального поля культури даної нації; коли є група людей – певний суб'єкт, який здатний відтворювати національну самосвідомість на рівні мистецтва, релігії, політики, або, інакше кажучи, який може творити те унікальне, корені якого – в полі культури даної нації (під таким суб'єктом дослідник розуміє інтелігенцію як групу людей, яка займається професійно духовною творчістю) (цит. за:[6, с.28]).

На думку О.Кульчицького, формотворчими чинниками національної самосвідомості, які визначають її характер і предметний зміст, виступають:

- расовий або біологічний – наявність у різних спільнот людей певних психічних характеристик;
- геопсихічний – вплив природно-географічного середовища, краєвиду, характеру природи, природних умов для певного типу господарської діяльності і традиційної культури;
- історичний – історичний компонент формування і розвитку нації, що фіксується в історичній пам'яті народу, у формах національної культури і в реальному геополітичному положенні нації;
- соціопсихічний – соціальна структура суспільства з певним ансамблем класів, соціальних груп, культурних кіл у специфіці їх взаємозв'язків домінування, підпорядкування і орієнтації;
- культурно-морфічний – належність національної культури до певного регіонального (європейського, азіатського, африканського і т.ін., східного, західного тощо) культурного кола, периферійний чи центральний, чи якийсь інший характер цієї належності;
- глибинно-психічний – наявність комплексів мрійності, меншовартості, месіанства і т. ін. та окремих архетипів у колективному підсвідомому.

На думку А.М. Березіна, компонентами і водночас чинниками розвитку етнонаціональної самосвідомості є усвідомлення представниками нації таких смислових конструктів: етнопсихологічної неповторності власної спільноти; психологічної культурної специфіки свого етносу; спорідненості та ідентичності з власною етнічною спільністю; своїх етнопсихічних характеристик; себе як суб'єкта власного етносу [1].

Серед чинників, що визначають становлення національної свідомості та самосвідомості особистості, особливе місце належить процесам ідентифікації, самоідентифікації. Самоідентифікація в етнічному чи національному контексті означає визнання людиною своєї подібності чи тотожності з тими

представниками етносу чи нації, до яких вона себе відносить. Вона може мати місце і реалізуватися належним чином, коли у суб'єкта самоідентифікації достатньо розвинені уміння аналізувати й оцінювати типові риси своєї спільноти, співвідносити ці риси з характеристиками інших, "чужих" спільнот.

Фактори, що впливають на процес формування національної самосвідомості, на нашу думку, можна також поділити на первинні та вторинні. До первинних (переважно матеріальних) належить розташування території, яку населяє спільнота, природно-ресурсне середовище, історичне минуле. Це об'єктивні чинники, які існують незалежно від ситуації та волі людей (проте можуть бути інтерпретовані по-різному). Вторинні (нематеріальні) чинники, що постають як результат дії первинних, мають переважно суб'єктивний характер і визначають інтерпретацію первинних. До них належать архетипи, ментальність, міфи, національний характер, історична пам'ять, духовна культура, цінності народу. Взаємодія цих груп чинників і визначає взаємозв'язок між природно-фізичними та соціокультурними елементами національної самосвідомості.

Враховуючи важливість особистісного аспекту усвідомлення національного буття, можна систематизувати чинники, що впливають на процес формування національної самосвідомості наступним чином: суб'єктивні чинники, пов'язані із соціальними і психологічними особливостями індивіда (суб'єкта), який усвідомлює певні події, ідеї, теорії, цінності; об'єктивні, які стосуються усвідомлення індивідом певного об'єкта (наприклад державотворчі процеси, нація, етнос, національний лідер) і відповідної інтерпретації через призму власних світоглядно-ціннісних орієнтацій, комунікативні, зумовлені процесом розуміння певних об'єктів та їх оцінки; ситуативні, зумовлені соціальним, економічним чи політичним контекстами сприйняття відповідних цінностей, ідеалів, образів, тощо. Отже, чинники, що впливають на становлення національної самосвідомості, взаємозумовлені та одночасно ієрархічно структуровані.

Висновки. Таким чином ми бачимо, що процес становлення національної самосвідомості є довготривалим та складним. Наше минуле є яскравим прикладом цього судження. Етнонаціональна самосвідомість це, в першу чергу, самоусвідомлення та самооцінювання власного "Я" як представника певної національності, свідомого та активного виразника національних інтересів, невід'ємної частини свого народу, його національного духу і долі.

Враховуючи все вище сказане, можна виділити такі основні чинники розвитку національної самосвідомості як: усвідомлення громадянином себе як суб'єкта певного народу та його етнопсихологічної неповторності власної; розуміння психологічної культурної специфіки своєї нації; спорідненості та ідентичності з власною етнічною спільнотою.

Важливими психологічними механізмами формування національної самосвідомості виступають національна ідентифікація, самоідентифікація та рефлексія, які передбачають високий рівень розвитку у індивіда рефлексивних здібностей, тобто можливість бачити себе збоку як носія певних соціально-психологічних, характерологічних та інших специфічних властивостей, які найбільшою мірою притаманні конкретному етнічному утворенню.

Стоячи на порозі утвердження України як демократичної нації постає потреба у формуванні особистості нового типу, яка відповідає сучасним потребам національного розвитку і гідна представляти українську націю. Тому звернення до таких питань як етнос, нація, національна самосвідомість та фактори її формування є необхідним не тільки у процесі становлення, а й утвердження нації як гідного представника світової спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березін А.М. Психологічні чинники генези національної самосвідомості особистості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / А.М. Березін. — К., 2002. — 208 с.
2. Борисов В.В. Теорія національної самосвідомості. // Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць. Випуск 12. / За загальною редакцією Г.І.Льогенського та В.І. Сипченка – Слов'янськ: Видавничий центр СДПІ, 2001. – С. 144-151. – 0,50 др. арк.
3. Борисов В.В. Формування національної самосвідомості студентів // Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова / Укл. П.В.Дмитренко, Л.Л.Макаренко. – К.: НПУ, 2002. – Вип. 49. – С.12-27. – 0,5 др. арк.
4. Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса / Ю. В. Бромлей. – М. : Наука, 1983. – 251 с.
5. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї / Д. Донцов. – К., 1991. – 272 с.
6. Пустотін В. Самосвідомість нації / В. Пустотін // Розбудова держави. – 1993. – № 3. – С. 27–29.
7. Ситник П. К. Духовні засади та механізм формування національної самосвідомості / П. Ситник, А. Дербак // Стратег. панорама. – 1999. – № 3. – С. 146–154.

Гуменюк Ю.

Науковий керівник – доц. Андрійчук І. П.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ПІДЛІТКІВ

В останні роки в психології помітно зріс інтерес до вивчення проблеми рефлексії. Це обумовлено насамперед тим значенням, що надається рефлексії в життєдіяльності сучасної людини. Особливе місце посідає рефлексія у психологічному світі підлітка. Очевидна схильність до рефлексії є характерною